

कुमारभास्करवर्मसंस्कृत-पुरातनाध्ययनविश्वविद्यालयः

Kumar Bhaskar Varma Sanskrit And Ancient Studies University

(A State Public University under Assam Act no. IX of 2011)

(Accredited B+ by NAAC)

Namati, Nalbari-781337

Website: www.kbvsasun.ac.in :: Email Id: kbvsasun@rediffmail.com

एकवर्षीयाचार्य/स्नातकोत्तरपाठ्यक्रमः

**Syllabus for One year Acharya/
M.A. Programme**

NK Tiwari
24/06/2026

(Dr. Nandan Kumar Tiwari)

Chairperson, BOS &
HOD, Sanskrit Jyotish

Vinay

(Prof. Vinay Kumar Pandey)

External Subject Expert

Upendra

(Dr. Upendra Bhargav)

External Subject Expert

K. v.

(Dr. Krishna Kumar Bhargav)

External Subject Expert

Ganesh

(Dr. Ganesh Prasad Mishra)

Faculty Member & Coordinator

Nityanand ojha

(Dr. Nityanand Ojha)

External Subject Expert

संस्कृतज्योतिषविभागः

Department of Sanskrit Jyotish

एकवर्षीयाचार्य/स्नातकोत्तरपाठ्यक्रमः(संस्कृतज्योतिषम्)

One year Acharya/M.A. in Jyotisha

पाठ्यक्रमस्योद्देश्यानि –

1. ज्योतिषशास्त्रस्य परिचयं प्रदाय आचार्यपरम्पराया अवबोधनम्।
2. वेदाङ्गज्योतिषस्य परिचयानन्तरं दिग्-देश-कालमानानां लक्षणज्ञानम्।
3. भाव-राशि-ग्रहाणां विशिष्टज्ञानम्।
4. वास्तुशास्त्रस्य सामान्यज्ञानम्।

पाठ्यक्रमस्य परिणामाः—

- सकलज्योतिषशास्त्रस्येतिहासज्ञानपुरस्सरमाचार्यपरम्परायां सुदृढा भविष्यति।
- ज्योतिषशास्त्रस्य ग्रन्थानां लोकव्यवहारशास्त्रदृष्ट्या ज्ञाने सक्षमाः भविष्यन्ति।
- ज्योतिषशास्त्रेण धर्मशास्त्र-वास्तु वेदादिशास्त्राण्यपि सिद्धानि भविष्यन्ति।
- पाठ्यक्रमोऽयम् अध्येतारं व्युत्पन्नं विधायोद्योगप्राप्तिकारको भविष्यति।

एकवर्षीयाचार्य/स्नातकोत्तरपाठ्यक्रमः (संस्कृतज्योतिषम्)

One year Acharya/M.A. in Sanskrit Jyotish

According to NEP 2020

Course No.		SEMESTER-I	Hours/Week	Tutorial week	Credit	Internal Marks	External Marks	Faculty
PGJYC101	CORE	सामुद्रिकरहस्यम्	5	1	4	40	60	
PGJYC102	CORE	बृहत्संहिता (1-25 अध्यायाः)	5	1	4	40	60	
PGJYC103	CORE	बृहत्संहिता (26-50 अध्यायाः)	5	1	4	40	60	
PGJYC104	CORE	प्रश्नमार्गः (पूर्वार्द्धः)	5	1	4	40	60	
DISCIPLINE SPECIFIC ELECTIVE								
PGJYE105	Elective	सिद्धान्तशिरोमणिः (गणिताध्यायः)	5	0	4	40	60	
		TOTAL CREDITS			20			
SEMESTER -II								
PGJYC201	CORE	बृहत्संहिता (51-75 अध्यायाः)	5	1	4	40	60	
PGJYC 202	CORE	बृहत्संहिता (76-100 अध्यायाः)	5	1	4	40	60	
PGJYC 203	CORE	प्रश्नमार्गः (उत्तरार्द्धः)	5	1	4	40	60	
DISCIPLINE SPECIFIC ELECTIVE								
PGJYE204	Elective	सिद्धान्तशिरोमणिः (गोलाध्यायः)	5	1	4	40	60	
PROJECT/ SEMINAR/ FIELD WORK								
PGJYRP205	Project	पाण्डुलिपिसम्पादनम् / संगोष्ठी/क्षेत्रीयमध्ययनम्	5	0	4			
		TOTAL CREDITS			20			

मूल्याङ्कनयोजना-

➤ प्रत्येक सत्रे आन्तरिकी-बाह्ये परीक्षे भवतः।

➤ आन्तरिकीपरीक्षा -40%

प्रतिपत्रं मूल्याङ्कस्य प्रारूपम् -

क्र.सं.	मूल्याङ्कनम्	पूर्णाङ्काः
1.	लिखितपरीक्षा द्वयम्	30 (15+15)
2.	संगोष्ठी/ गृहकार्यम्, शैक्षिकभ्रमणम्, उपस्थितिः/	10
		40
प्राप्ताङ्कग्रहणम् -		= प्राप्ताङ्काः (1+2)

➤ बाह्य(सत्रान्त)परीक्षा - 60%

➤ प्रश्नपत्रनिर्माणयोजना-

1. प्रश्नपत्रस्य भाषा संस्कृतं वर्तते।
2. प्रश्नपत्रे पूर्णाङ्काः षष्टिः (60) सन्ति ।
3. प्रश्नपत्रे खण्डत्रयमस्ति ।
4. प्रथमखण्डे अतिलघूत्तरात्मकाः दश(10) प्रश्नाः भवन्ति। सर्वे अनिवार्याः, प्रत्येकं प्रश्नाः एकाङ्कात्मकाश्च ।
5. द्वितीयखण्डे लघूत्तरात्मकाः सप्त(07) प्रश्नाः भवन्ति। सप्तसु पञ्चानामुत्तराण्यपेक्षितानि भविष्यन्ति। प्रत्येकं प्रश्नाः षडाङ्कात्मकाः (6) भवन्ति।
6. तृतीयखण्डे दीर्घोत्तरात्मकाः चत्वारो प्रश्नाः (04) भवन्ति। चतुर्षु द्वयोरुत्तरे अपेक्षिते भवतः । प्रत्येकं प्रश्नाः दशाङ्कात्मकाः (10) वर्तन्ते।

भागः	प्रश्नानां क्रमः	प्रश्नानां संख्या	उत्तरापेक्षितानां प्रश्नसंख्या	पूर्णाङ्काः
प्रथमखण्डः (अतिलघूत्तरीयाः प्रश्नाः)	1 - 10	10	10	1×10=10
द्वितीयखण्डः (लघूत्तरीयाः प्रश्नाः)	11 - 17	7	5	6×5 =30
तृतीयखण्डः (दीर्घोत्तरीयाः प्रश्नाः)	18 - 21	4	2	10×2=20
योगः		21	17	60

ध्यातव्यम् - पाठ्यक्रमस्य प्रत्येकं निर्धारितांशानां समावेशो निर्मिते प्रश्नपत्रेऽवश्यमेव स्यादिति।

प्रथमपत्रम्
PGJYC101
सामुद्रिकरहस्यम्
क्रेडिट - 4, अङ्काः - 60

अधिगमोद्देश्यानि

- छात्राणां सामुद्रिकशास्त्रमाधारीकृत्य सामुद्रिकलक्षणस्य प्रारम्भिकबोधः।
- शारीरिकअवयवानां यथार्थस्वरूपस्य परीक्षणाय निर्णयाय च तेषां विविधस्वभावान्विभज्य परिचाययनम्।
- लोकविज्ञानस्यसामुद्रिकशास्त्रस्य सूक्ष्मेक्षिकया प्रकाशनम्।
- सामुद्रिकशास्त्रस्य सम्यगवबोधनेन सहैव सामुद्रिकाचार्यपरम्पराया ऐतिह्यस्य च समवबोधः।

परिणामाः -

- सर्वप्रकारकप्रज्ञापरिष्कारकरेखापरिज्ञानम्।
- लोकप्रवृत्तिसाफल्यरेखापरीक्षणस्य परिज्ञानम्।

प्रथमघटकः:- **क्रेडिट-1, अङ्काः - 15**

- 1.1. भारतीयसामुद्रिकशास्त्रस्य परिचयः
- 1.2. आचार्यपरम्परा
- 1.3. मंगलाचरणम्
- 1.4. केशवर्णनम्
- 1.5. ललाटवर्णनम्
- 1.6. भ्रूवर्णनम्
- 1.7. नेत्रवर्णनम्
- 1.8. नासिकावर्णनम्
- 1.9. आननवर्णनम्
- 1.10. दन्तोष्ठवर्णनम्
- 1.11. कररेखावर्णनम्

द्वितीयघटकः:- **क्रेडिट -1, अङ्काः -15**

- 2.1 आयुरेखावर्णनम्
- 2.2 ग्रहस्थानं राशिस्थानञ्च
- 2.3 भाग्यरेखापरिमाणम्
- 2.4 रेखादर्शनविचारः
- 2.5 पुण्यरेखा विचारः

तृतीयघटकः - **क्रेडिट -1, अङ्काः -15**

- 3.1 मातृरेखाविचारः

- 3.2 आरोग्यरेखाविचारः
- 3.3 भाग्यरेखाफलम्
- 3.4 पितृरेखाफलम्

चतुर्थघटकः -, क्रेडिट -1, अङ्काः -15

- 4.1. मतान्तरेणायुषा ज्ञानम्
- 4.2. मणिबन्धफलम्
- 4.3. शंखरेखाफलम्
- 4.4 पर्वरेखा फलम्
- 4.5 भ्रातृभगिनीबोधकरेखाफलम्
- 4.6 संतानरेखाफलम्
- 4.7 परिणयरेखाफलम्

पाठ्यग्रन्थाः

1. सामुद्रिकरहस्यम् - कालिकाप्रसादः
2. हस्तसंजीवनम् - मेघविजयगणि-महोदयः

सहायकग्रन्थाः .

1. सामुद्रिक-रहस्यम्- कालिकाप्रसादशर्मा, ज्योतिष प्रकाशन, चौक वाराणसी
2. हस्तसंजीवनम् - सुरकान्तझाः, चौखम्भा संस्कृत पुस्तकालयः

पाठयोजना -

भागः	उपभागः	पाठ्यक्रमविवरणम्	Hyperlink	अध्यापनहोरा	क्रेडिट
1	1	भारतीयसामुद्रिकशास्त्रस्य परिचयतः करेखावर्णनपर्यन्तम्		15	1
2	1	आयुरेखावर्णनतः पुण्यरेखाविचारपर्यन्तम्		15	1
3	1	भ्रातृरेखाविचारतः पितृरेखाफलपर्यन्तम्		15	1
4	1	मतान्तरेणायुषा ज्ञानतः परिणयरेखाफलपर्यन्तम्		15	1
सम्पूर्णयोगः				60	4

द्वितीयपत्रम्
PGJYC102
बृहत्संहिता
(1-25 अध्यायाः)
क्रेडिट -4, अङ्काः - 60

अधिगमोद्देश्यानि

- छात्राणां ज्योतिषशास्त्रग्रन्थमाधारीकृत्य संहितास्कन्धस्य प्रारम्भिकबोधः।
- ज्योतिषशास्त्राणां यथार्थस्वरूपस्य परीक्षणाय निर्णयाय च तेषां विविधस्वभावान्विभज्य परिचायनम्।
- लोकोपकारकस्य ज्ञानस्य सूक्ष्मेक्षिकया प्रकाशनम्।
- संहितास्कन्धस्य सम्यगवबोधनेन सहैव नक्षत्रस्य च समवबोधः।

परिणामाः -

- सर्वप्रकारकप्रज्ञापरिष्कारकसंहितास्वरूपपरिज्ञानम्।
- लोकप्रवृत्तिसाफल्यग्रहपरीक्षणस्य परिज्ञानम्।

प्रथमघटकः - शास्त्रोपनयनाध्यायतः भौमचाराध्यायपर्यन्तम्

1 क्रेडिट 15 अङ्काः

- 1.1. शास्त्रोपनयनाध्यायः
- 1.2. सांवत्सरसूत्राध्यायः
- 1.3. आदित्यचाराध्यायः
- 1.4. चन्द्रचाराध्यायः
- 1.5. राहुचाराध्यायः
- 1.6. भौमचाराध्यायः

द्वितीयघटकः - शुक्रचाराध्यायतः अगस्त्यचाराध्यायपर्यन्तम्

1 क्रेडिट 15 अङ्काः

- 2.1 बुधचाराध्यायः
- 2.2 बृहस्पतिचाराध्यायः
- 2.3 शुक्रचाराध्यायः
- 2.4 शनैश्चरचाराध्यायः
- 2.5 केतुचाराध्यायः
- 2.6 अगस्त्यचाराध्यायः

तृतीय घटकः - सप्तर्षिचाराध्यायतः राशिग्रहसमागमाध्यायपर्यन्तम्

1 क्रेडिट

15 अङ्काः

- 3.1 सप्तर्षिचाराध्यायः
- 3.2 नक्षत्रकूर्मविभागाध्यायः
- 3.3 नक्षत्रव्यूहाध्यायः
- 3.4 ग्रहभक्तियोगाध्यायः
- 3.5 ग्रहयुद्धाध्यायः

3.6 राशिग्रहसमागमाध्यायः

चतुर्थघटकः - गर्भवर्षफलाध्यायतः स्वातीयोगाध्यायपर्यन्तम् 1 क्रेडिट 15 अङ्काः

4.1 ग्रहवर्षफलाध्यायः

4.2 ग्रहश्रृङ्गाटकाध्यायः

4.3 गर्भलक्षणाध्यायः

4.4 गर्भधारणाध्यायः

4.5 प्रवर्षणाध्यायः

4.6 रोहिणीयोगाध्यायः

4.7 स्वातीयोगाध्यायः

पाठ्यग्रन्थः-

बृहत्संहिता

सहायकग्रन्थाः-

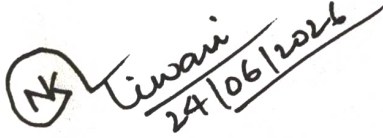
1. बृहत्संहिता-प. अच्युतानन्द झा, चौखम्बा संस्कृत भवन, वाराणसी।

2. बृहत्संहिता - आचार्य नागेन्द्रपाण्डेयः - सम्पूर्णानन्द संस्कृत विश्वविद्यालय, वाराणसी

3. बृहत्संहिता - N. Chidambaram Iyer, Edited by - SrikrishnaJugnu

पाठ्योजना -

भागः	पाठ्यक्रमविवरणम्	Hyperlink	अध्यापनहोरा	क्रेडिट
1	शास्त्रोपनयनाध्यायतः भौमचाराध्यायपर्यन्तम्		15	1
2	बुधचाराध्यायतः अगस्त्यचाराध्यायपर्यन्तम्		15	1
3	सप्तर्षिचाराध्यायतः राशिग्रहसमागमाध्यायपर्यन्तम्		15	1
4	ग्रहवर्षफलाध्यायतः स्वातीयोगाध्यायपर्यन्तम्		15	1
सम्पूर्णयोगः			60	4

 24/06/2024

(Dr. Nandan Kumar Tiwari)

Chairperson, BOS &

HOD, Sanskrit Jyotish

External Subject Expert

External Subject Expert

(Dr. Krishna Kumar Bhargav)

External Subject Expert

(Dr. Ganesh Prasad Mishra)

Faculty Member & Coordinator

(Dr. Nityanand Ojha)

External Subject Expert

तृतीयपत्रम्
PGJYC103
बृहत्संहिता
(26-50 अध्यायाः)
क्रेडिट -4, अङ्काः - 60

अधिगमोद्देश्यानि

- छात्राणां ज्योतिषशास्त्रग्रन्थमाधारीकृत्य संहितास्कन्धस्य प्रारम्भिकबोधः।
- ज्योतिषशास्त्राणां यथार्थस्वरूपस्य परीक्षणाय निर्णयाय च तेषां विविधस्वभावान्विभज्य परिचाययनम्।
- लोकोपकारकस्य ज्ञानस्य सूक्ष्मेक्षिकया प्रकाशनम्।
- संहितास्कन्धस्य सम्यगवबोधनेन सहैव नक्षत्रस्य च समवबोधः।

परिणामाः -

- सर्वप्रकारकप्रज्ञापरिष्कारकसंहितास्वरूपपरिज्ञानम्।
- लोकप्रवृत्तिसाफल्यग्रहपरीक्षणस्य परिज्ञानम्।

प्रथमघटकः - आषाढयोगाध्यायतः सन्ध्यालक्षणाध्यायपर्यन्तम् 1 क्रेडिट 15 अङ्काः

- 1.1 आषाढयोगाध्यायः
- 1.2 वातचक्राध्यायः
- 1.3 सद्योवर्षणाध्यायः
- 1.4 कुसुमलताध्यायः
- 1.5 सन्ध्यालक्षणाध्यायः

द्वितीयघटकः - दिग्दाहलक्षणाध्यायतः इन्द्रायुधलक्षणाध्यायपर्यन्तम् 1 क्रेडिट 15 अङ्काः

- 2.1. दिग्दाहलक्षणाध्यायः
- 2.2. भूकम्प लक्षणध्यायः
- 2.3. उल्कालक्षणाध्यायः
- 2.4. परिवेशलक्षणाध्यायः
- 2.5. इन्द्रायुधलक्षणाध्यायः

तृतीयघटकः - गन्धर्वनगरलक्षणाध्यायतः इन्द्रध्वजाध्यायपर्यन्तम् 1 क्रेडिट 15 अङ्काः

- 3.1 गन्धर्वनगरलक्षणाध्यायः
- 3.2 प्रतिसूर्यलक्षणाध्यायः
- 3.3 रजोलक्षणाध्यायः
- 3.4 निर्घातलक्षणाध्यायः
- 3.5 सस्यजातकाध्यायः
- 3.6 द्रव्यनिश्चयाध्यायः
- 3.7 अर्घकाण्डाध्यायः
- 3.8 इन्द्रध्वजसम्पदाध्यायः

चतुर्थघटक: –नीराजनाध्यायतः खड्गलक्षणाध्यायपर्यन्तम्

1 क्रेडिट

15 अङ्काः

- 4.1 नीराजनाध्यायः
- 4.2 खञ्जनकलक्षणाध्यायः
- 4.3 उत्पात विचाराध्यायः
- 4.4 मयूरचित्रकाध्यायः
- 4.5 पुष्पस्नानाध्यायः
- 4.6 पट्टलक्षणाध्यायः
- 4.7 खड्गलक्षणाध्यायाः

पाठ्यग्रन्थ:-

बृहत्संहिता

सहायकग्रन्थाः:-

1. बृहत्संहिता – प. अच्युतानन्द झा, चौखम्बा संस्कृत भवन, वाराणसी।
2. बृहत्संहिता – आचार्य नागेन्द्रपाण्डेयः
3. बृहत्संहिता – N. Chidambaram Iyer, Edited by – Srikrishna Jugnu

पाठयोजना -

भागः	उपभागः	पाठ्यक्रमविवरणम्	Hyperlink	अध्यापनहोरा	क्रेडिट
1	1	आषाढयोगाध्यायतः सन्ध्यालक्षणाध्यायपर्यन्तम्		15	1
2	1	दिग्दाहलक्षणाध्यायतः इन्द्रायुधलक्षणाध्यायपर्यन्तम्		15	1
3	1	गन्धर्वनगरलक्षणाध्यायतः इन्द्रध्वजाध्यायपर्यन्तम्		15	1
4	1	नीराजनाध्यायतः खड्गलक्षणाध्यायपर्यन्तम्		15	1
सम्पूर्णयोगः				60	4

चतुर्थपत्रम्

PGJYC104

प्रश्नमार्गः

पूर्वार्धो भागः (1-16 अध्यायपर्यन्तम्)

क्रेडिट -4, अङ्काः - 60

अधिगमोद्देश्यानि

- छात्राणां ज्योतिषशास्त्रग्रन्थमाधारीकृत्य होरास्कन्धस्य समग्रबोधः।
- ज्योतिषशास्त्राणां यथार्थस्वरूपस्य परीक्षणाय निर्णयाय च तेषां विविधस्वभावान्विभज्य परिचायनम्।
- लोकोपकारकस्य ज्ञानस्य सूक्ष्मेक्षिकया प्रकाशनम्।
- ज्योतिषशास्त्रस्य सम्यगवबोधनेन सहैव नक्षत्रस्य च समवबोधः।

परिणामाः -

- सर्वप्रकारकप्रज्ञापरिष्कारकहोरा-स्वरूपपरिज्ञानम्।
- लोकप्रवृत्तिसाफल्यविविधस्कन्धज्ञानपरीक्षणस्य परिज्ञानम्।

प्रथमघटकः - 1-4 अध्यायपर्यन्तम् 1 क्रेडिट 15 अङ्काः

द्वितीयघटकः - 5-8 अध्यायपर्यन्तम् 1 क्रेडिट 15 अङ्काः

तृतीयघटकः - 9-12 अध्यायपर्यन्तम् 1 क्रेडिट 15 अङ्काः

चतुर्थघटकः - 13-16 अध्यायपर्यन्तम् 1 क्रेडिट 15 अङ्काः

पाठ्यग्रन्थः-

प्रश्नमार्गः

सहायकग्रन्थाः-

1. प्रश्नमार्गः (पूर्वार्धः) -चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन, वाराणसी।
2. प्रश्नमार्ग- डॉ. सुरकान्त झाः
3. प्रश्नमार्गः - Bangalore Venkata Raman

पाठयोजना -

भागः	उपभागः	पाठ्यक्रमविवरणम्	Hyperlink	अध्यापनहोरा	क्रेडिट
1	1.	1-4 अध्यायपर्यन्तम्		15	1
2	2.	5-8 अध्यायपर्यन्तम्		15	1
3	3.	9-12 अध्यायपर्यन्तम्		15	1
4	4.	13-16 अध्यायपर्यन्तम्		15	1
सम्पूर्णयोगः				60	4

PGJYE105 (DISCIPLINE SPECIFIC Elective)

सिद्धान्तशिरोमणिः

(गणिताध्यायान्तर्गते मध्यमाधिकारातः पाताधिकारपर्यन्तम्)

क्रेडिट-4, अंकाः- 60

अधिगमोद्देश्यानि -

- समग्रस्यापि सिद्धान्तानामध्येतृभ्योऽवबोधः।
- कालगणनाय ग्रहगणिताय च चिन्तनम्।

अधिगमपरिणामाः -

- ज्योतिषतत्त्वविज्ञानेन ग्रहस्पष्टसिद्धिर्जायत इति परिज्ञानम्।
- ज्योतिषशास्त्रस्य सर्वशास्त्रोपकारकत्वम्

1. आधारग्रन्थः - सिद्धान्तशिरोमणिः (कालमानाध्यायतः-ग्रहानयनाध्यायपर्यन्तम्)

प्रथम घटकः -

क्रेडिट -1, अंकाः - 15

- 1.1 मध्यमाधिकारः
- 1.2 भगणाध्यायः
- 1.3 ग्रहानयनाध्यायः
- 1.4 कक्षाध्यायः
- 1.5 अधिकमासादिनिर्णयाध्यायः

द्वितीय घटकः -

क्रेडिट-1, अंकाः-15

- 2.1 भूपरिध्याद्यध्यायः
- 2.2 स्पष्टाधिकारः
- 2.3 त्रिप्रश्नाधिकारः
- 2.4 पर्वसम्भवाधिकारः

तृतीय घटकः -

क्रेडिट-1, अंकाः -15

- 3.1 चन्द्रग्रहणाधिकारः
- 3.2 सूर्यग्रहणाधिकारः
- 3.3 ग्रहच्छायाधिकारः
- 3.4 ग्रहोदयास्ताधिकारः

चतुर्थ घटकः -

क्रेडिट -1, अंकाः -15

- 4.1 श्रृंगोन्नत्यधिकारः
- 4.2 ग्रहयुत्यधिकारः
- 4.3 भग्रहयुत्यधिकारः
- 4.4 पाताधिकारः

पाठ्यग्रन्थ:-

सिद्धान्तशिरोमणि:

सहायकग्रन्था:-

1. सिद्धान्तशिरोमणि: - गिरिजाप्रसाद द्विवेदी
2. सिद्धान्तशिरोमणि: - डॉ. सत्यदेव शर्मा
3. सिद्धान्तशिरोमणि: - बापूदेव शास्त्री
4. सिद्धान्तशिरोमणि: - डॉ. मुरलीधर चतुर्वेदी

पाठयोजना -

भागः	उपभागः	पाठ्यक्रमविवरणम्	Hyperlink	अध्यापनहोरा	क्रेडिट
1	1.	मध्यमाधिकारतः अधिकमासनिर्णयाध्यायपर्यन्तम्		15	1
2	2.	भूपरिध्याद्यध्यायतः पर्वसम्भवाधिकारपर्यन्तम्		15	1
3	3.	चन्द्रग्रहणाधिकारतः ग्रहोदयास्ताधिकारपर्यन्तम्		15	1
4	4.	श्रृंगोन्नत्यधिकारतः पाताधिकारपर्यन्तम्		15	1
सम्पूर्णयोगः				60	4

द्वितीयषाण्मासिकः

Second Semester

प्रथमपत्रम्
PGJYC201
बृहत्संहिता
(51-75 अध्यायाः)
क्रेडिट -4, अङ्काः - 60

पत्रस्योद्देश्यानि परिणामाश्च -

प्रथमघटकः - अङ्गविद्याध्यायतः प्रासादलक्षणाध्यायपर्यन्तम् 1 क्रेडिट 15 अङ्काः

- 1.1. अङ्गविद्याध्यायः
- 1.2. पिटकलक्षणाध्यायः
- 1.3. वास्तुविद्याध्यायः
- 1.4. दकार्गलाध्यायः
- 1.5. वृक्षायुर्वेदाध्यायः
- 1.6. प्रासादलक्षणाध्यायः

द्वितीयघटकः - वज्रलेपलक्षणाध्यायतः श्वलक्षणाध्यायपर्यन्तम् 1 क्रेडिट 15 अङ्काः

- 2.1 वज्रलेपलक्षणाध्यायः
- 2.2. प्रतिमालक्षणाध्यायः
- 2.3. वनसम्प्रवेशाध्यायः
- 2.4. प्रतिमाप्रतिष्ठापनाध्यायः
- 2.5. गोलक्षणाध्यायः
- 2.6. श्वलक्षणाध्यायः

तृतीयघटकः - कुक्कुटलक्षणाध्यायतः पुरुषलक्षणाध्यायपर्यन्तम् 1 क्रेडिट 15 अङ्काः

- 3.1 कुक्कुटलक्षणाध्यायः
- 3.2 कूर्मलक्षणाध्यायः
- 3.3 छागलक्षणाध्यायः
- 3.4 अश्वलक्षणाध्यायः
- 3.5 हस्तिलक्षणाध्यायः
- 3.6 पुरुषलक्षणाध्यायः

चतुर्थघटकः - पञ्चमहापुरुषलक्षणाध्यायतः सौभाग्य लक्षणाध्यायपर्यन्तम् 1 क्रेडिट 15 अङ्काः

- 4.1 पञ्चमहापुरुषलक्षणाध्यायः
- 4.2. स्त्रीलक्षणाध्यायः
- 4.3 वस्त्रच्छेदलक्षणाध्यायः
- 4.4 चामरलक्षणाध्यायः
- 4.5 छत्रलक्षणाध्यायः
- 4.6 स्त्रीप्रशंसा लक्षणाध्यायः

4.7. सौभाग्यकरणलक्षणाध्यायः

पाठ्यग्रन्थः-

बृहत्संहिता

सहायकग्रन्थाः-

1. बृहत्संहिता (पूर्वार्ध)-चौखम्बा संस्कृत भवन, वाराणसी।

पाठयोजना -

भागः	उपभागः	पाठ्यक्रमविवरणम्	Hyperlink	अध्यापनहोरा	क्रेडिट
1	1	अङ्गविद्याध्यायतः प्रासादलक्षणाध्यायपर्यन्तम्		15	1
2	1	वज्रलेपनलक्षणध्यायतः श्वलक्षणाध्यायपर्यन्तम्		15	1
3	1	कुक्कुटलक्षणाध्यायतः पुरुषलक्षणाध्यायपर्यन्तम्		15	1
4	1	पंचमहापुरुषलक्षणाध्यायतः सौभाग्यकरणलक्षणाध्यायपर्य न्तम्		15	1
सम्पूर्णयोगः				60	4

द्वितीयपत्रम्
PGJYC202
बृहत्संहिता
(76-100 अध्यायाः)
क्रेडिट -4, अङ्काः - 60

पत्रस्योद्देश्यानि परिणामाश्च -

प्रथमघटकः - कान्दर्पिकविचाराध्यायतः मुक्तलक्षणाध्यायपर्यन्तम् 1 क्रेडिट 15 अङ्काः

- 1.1 कान्दर्पिकविचाराध्याय
- 1.2 गन्धयुक्तिविचाराध्यायः
- 1.3 स्त्रीपुंसमायोगन्वाराध्यायः
- 1.4 सयासनलक्षणाध्यायः
- 1.5 रत्नपरीक्षाध्यायः
- 1.6 मुक्तलक्षणध्यायः

द्वितीयघटकः - पद्मरागलक्षणध्यायतः शाकुने-अन्तरचक्राध्यायपर्यन्तम् 1.5 क्रेडिट 20 अङ्काः

- 2.1. पद्मरागलक्षणध्यायः
- 2.2 मरकतलक्षणध्यायः
- 2.3 दीपलक्षणध्यायः
- 2.4 दन्तकाष्ठलक्षणध्यायः
- 2.5 शाकुने मिश्रफलाध्यायः
- 2.6 शाकुने - अन्तरचक्राध्यायः

तृतीयघटकः - शाकुने-विरुताध्यायतः शाकुने- अश्वेङ्गाध्यायपर्यन्तम् 1 क्रेडिट 15 अङ्काः

- 3.1 शाकुने -विरुताध्यायः
- 3.2 शाकुने - श्वचक्राध्यायः
- 3.3 शाकुने- शिवारुताध्यायः
- 3.4 शाकुने- मृगचेष्टाध्यायः
- 3.5 शाकुने- गवेङ्गिताध्यायः
- 3.6 शाकुने- अश्वेङ्गिताध्यायः

चतुर्थघटकः -शाकुने- हस्तीङ्गिताध्यायतः करणकर्मगुणाध्यायपर्यन्तम् 1 क्रेडिट 15 अङ्काः

- 4.1 शाकुने- हस्तीङ्गिताध्यायः
- 4.2 शाकुने- वायसविरुताध्यायः
- 4.3 शाकुनोत्तरविचाराध्यायः
- 4.4 पाकविचाराध्यायः
- 4.5. नक्षत्रकर्मगुणाध्यायः

4.6. तिथिकर्मगुणाध्यायः

4.7. करणकर्मगुणाध्यायः

पाठ्यग्रन्थः-

बृहत्संहिता

सहायकग्रन्थाः-

1. बृहत्संहिता (पूर्वार्ध)-चौखम्बा संस्कृत भवन, वाराणसी।

पाठयोजना -

भागः	उपभागः	पाठ्यक्रमविवरणम्	Hyperlink	अध्यापनहोरा	क्रेडिट
1	1	कान्दर्पिकविचाराध्यायतः मुक्तलक्षणाध्यायपर्यन्तम्		15	1
2	1	पद्मरागलक्षणध्यायतः शाकुने-अन्तरचक्रा ध्यायपर्यन्तम्		15	1
3	1	शाकुने-विरूताध्यायतः शाकुने- अश्वेगिताध्यायपर्यन्तम्		15	1
4	1	शाकुने-हस्तीङ्गिताध्यायतः करणकर्मगुणाध्यायपर्यन्तम्		15	1
सम्पूर्णयोगः				60	4

तृतीयपत्रम्

PGJYC203

प्रश्नमार्गः

उत्तरार्ध भागः (17- 32 अध्यायपर्यन्तम्)

क्रेडिट -4, अङ्काः - 60

अधिगमोद्देश्यानि

- छात्राणां ज्योतिषशास्त्रग्रन्थमाधारीकृत्य होरास्कन्धस्य समग्रबोधः।
- ज्योतिषशास्त्राणां यथार्थस्वरूपस्य परीक्षणाय निर्णयाय च तेषां विविधस्वभावान्विभज्य परिचायनम्।
- लोकोपकारकस्य ज्ञानस्य सूक्ष्मेक्षिकया प्रकाशनम्।
- ज्योतिषशास्त्रस्य सम्यगवबोधनेन सहैव नक्षत्रस्य च समवबोधः।

परिणामाः -

- सर्वप्रकारकप्रज्ञापरिष्कारकसंहितास्वरूपपरिज्ञानम्।
- लोकप्रवृत्तिसाफल्यविविधस्कन्धज्ञानपरीक्षणस्य परिज्ञानम्।

प्रथमघटकः -

1. 17-20 अध्यायपर्यन्तम् 1 क्रेडिट 15 अङ्काः

द्वितीयघटकः -

2. 21-24 अध्यायपर्यन्तम् 1 क्रेडिट 15 अङ्काः

तृतीयघटकः -

3. 25-28 अध्यायपर्यन्तम् 1 क्रेडिट 15 अङ्काः

चतुर्थघटकः -

4. 29-32 अध्यायपर्यन्तम् 1 क्रेडिट 15 अङ्काः

पाठ्यग्रन्थः-

प्रश्नमार्गः

सहायकग्रन्थाः-

5. प्रश्नमार्गः (उत्तरार्धः) -चौखम्बा सुरभारती प्रकाशन, वाराणसी।

पाठयोजना -

भागः	उपभागः	पाठ्यक्रमविवरणम्	Hyperlink	अध्यापनहोरा	क्रेडिट
1	1.	17-20 अध्यायपर्यन्तम्		15	1
2	2.	21-24 अध्यायपर्यन्तम्		15	1
3	3.	25-28 अध्यायपर्यन्तम्		15	1
4	4.	29-32 अध्यायपर्यन्तम्		15	1
सम्पूर्णयोगः				60	4

चतुर्थपत्रम् (DISCIPLINE SPECIFIC ELECTIVE)

PGJYE204

सिद्धान्तशिरोमणिः (गोलाध्यायतः समाप्तिं पर्यन्तम्)

अधिगमोद्देश्यानि -

- समग्रस्यापि सिद्धान्तानामध्येतृभ्योऽवबोधः।
- कालगणनाय ग्रहगणिताय च चिन्तनम्।

अधिगमपरिणामाः -

- ज्योतिषतत्त्वविज्ञानेन ग्रहस्पष्टसिद्धिर्जायत इति परिज्ञानम्।
- ज्योतिषशास्त्रस्य सर्वशास्त्रोपकारकत्वम्

आधारग्रन्थः - सिद्धान्तशिरोमणिः (कक्षाप्रकारेण ग्रहानयनाध्यायतः समाप्तिं यावत्)

प्रथम घटकः -

क्रेडिट -1, अंकाः - 15

- 1.1 गोलप्रशंसा
- 1.2 गोलस्वरूपप्रश्नाध्यायः
- 1.3 भुवनकोशः
- 1.4 मध्यगतिवासना

द्वितीय घटकः -

क्रेडिट-1, अंकाः-15

- 2.1 छेद्यकाधिकारः
- 2.2 गोलबन्धाधिकारः
- 2.3 त्रिप्रश्नवासना
- 2.4 ग्रहणवासना

तृतीय घटकः -

क्रेडिट-1, अंकाः -15

- 3.1 उदयास्तवासना
- 3.2 श्रृंगोन्नतिवासना
- 3.3 यन्त्राध्यायः

चतुर्थ घटकः -

क्रेडिट -1, अंकाः -15

- 4.1 ऋतुवर्णनाध्यायः
- 4.2 प्रश्नाध्यायः

पाठ्यग्रन्थः-

सिद्धान्तशिरोमणिः

सहायकग्रन्थाः-

1. सिद्धान्तशिरोमणिः - गिरिजाप्रसाद द्विवेदी
2. सिद्धान्तशिरोमणिः - डॉ. सत्यदेव शर्मा

3. सिद्धान्तशिरोमणि: - बापूदेव शास्त्री
4. सिद्धान्तशिरोमणि: – डॉ. मुरलीधर चतुर्वेदी

पाठयोजना -

भागः	उपभागः	पाठ्यक्रमविवरणम्	Hyperlink	अध्यापनहोरा	क्रेडिट
1	1.	गोलप्रशंसातः मध्यगतिवासनापर्यन्तम्		15	1
2	2.	छेद्यकाधिकातः ग्रहणवासनापर्यन्तम्		15	1
3	3.	उदयास्तवासनातः यन्त्राध्यायपर्यन्तम्		15	1
4	4.	ऋतुवर्णनाध्यायतः प्रश्नाध्यायपर्यन्तम्		15	1
सम्पूर्णयोगः				60	4

PROJECT/SEMINAR/FIELD WORK

PGJYRP205

पाण्डुलिपिसम्पादनम्
संगोष्ठी/क्षेत्रीयमध्ययनम्

NK Tiwari
24/06/2026

(Dr. Nandan Kumar Tiwari)

Chairperson, BOS &
HOD, Sanskrit Jyotish

Prof

(Prof. Vinay Kumar Pandey)

External Subject Expert

Upendra Bhargav

(Dr. Upendra Bhargav)

External Subject Expert

K. B. v.

(Dr. Krishna Kumar Bhargav)

External Subject Expert

Ganesh

(Dr. Ganesh Prasad Mishra)

Faculty Member & Coordinator

Nityanand ojha

(Dr. Nityanand Ojha)

External Subject Expert